

O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIGINING QONUNCHILIK ASOSLARI VA UNING TAKOMILLASHTIRILISHI

*Buxoro davlat universiteti,
Jahon tarixi kafedrası mustaqil izlanuvchisi Kazakova Marifat Dexkanovna*

Annotatsiya. Mazkur maqolada mustaqillik yillarida mamlakatimizda xotin-qizlarga yaratib berilayotgan imkoniyatlar, gender tengligi, ayollarning mamlakatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi ishtiroki, yangilanayotgan O'zbekistonda gender tengligini ta'minlashda amalga oshirilayotgan islohotlar va ularning istiqbollari, qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ularning ahamiyati, gender tenglikni ta'minlashning huquqiy asoslarini takomillashtirish va yechimini kutayotgan muammolar tahlili bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: gender tenglik, qonun, ayol, erkak, gender adolat, qadriyat, mentalitet. ijtimoiy himoya, ayollar huquqlari, zo'ravonlik, tazyiq, huquqiy himoya va boshqalar.

ПРАВОВАЯ ОСНОВА ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ

*Казакова Мари́фат Дехкановна
Бухарский государственный университет Независимый исследователь
отдела всеобщей истории*

Аннотация. В данной статье возможности, созданные для женщин в нашей стране в годы независимости, гендерное равенство, участие женщин в политической, социально-экономической жизни страны, проводимые реформы по обеспечению гендерного равенства в новом Узбекистане и их перспективы, описываются принятые нормативно-правовые документы и их значение, анализ проблем, ожидающих решения, и совершенствование нормативно-правовой базы обеспечения гендерного равенства.

Ключевые слова: гендерное равенство, право, женщина, мужчина, гендерная справедливость, ценность, менталитет. социальная защита, права женщин, насилие, домогательства, юридическая защита и т. д.

LEGAL BASIS FOR GENDER EQUALITY AND ITS IMPROVEMENT IN UZBEKISTAN

*Kazakova Marifat Dexkanovna,
Bukhara State University
independent researcher Department of World History*

Abstract. In this article, the opportunities created for women in our country during the years of independence, gender equality, the participation of women in the political, socio-economic life of the country, the ongoing reforms to ensure gender equality in the new Uzbekistan and their prospects, describes the adopted legal documents and their importance, analysis of pending issues and improvement of the legal and regulatory framework for gender equality.

Key words: gender equality, law, woman, man, gender justice, value, mentality. social protection, women's rights, violence, harassment, legal protection, etc.

KIRISH. Yurtimizda xotin-qizlarning qo'llab-quvvatlanayotganligi va ayollar haququqlarini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirib borayotganligi barchamizni birday quvontiradi. Zero, xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga doir davlat siyosatining samarali amalga oshirilishini ta'minlash, ularning huquqi va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda ularning mamlakat ijtimoiy-siyosiy

hayotidagi roli va faolligi oshib borayotganligi xotin-qizlarning muammolarini o'z vaqtida aniqlash, yordamga muhtoj va og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlar, shu jumladan, nogironligi bo'lgan ayollarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko'rsatilayotganligi, xotin-qizlarning bandligini ta'minlash, mehnat sharoitlarini yaxshilash, ayniqsa, qishloq joylardagi yosh qizlarni oilaviy va xususiy tadbirkorlik – hunarmandchilikka keng jalb etish masalalarida har tomonlama qo'llab-quvvatlanayotganligi bilan e'tiborga sazovordir.

MAVZUGA OID MANBALAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI. Alohida kichik tadqiqot sifatida o'rganilayotgan ushbu mavzuni yoritib berish uchun qo'llanilgan adabiyotlarni quyidagi guruhga bo'lishimiz mumkin:

1. O'zbekiston Respublikasi qonunlari, xalqaro hujjatlar va konvensiyalar;
2. O'zbekistonda chop etilgan adabiyotlar;
3. Davriy matbuot materiallari;
4. Xorijiy mamlakatlarda nashr etilgan ishlar;
5. Internet ma'lumotlari.

Maqolada tarixiy-qiyosiy tahlil, tarixiylik, xolislik, ma'lumotlarni tizimlashtirish kabi metodlardan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Gender lotincha genus (inglizchada gender) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'zbek tilida jins ma'nosini beradi. Fanda genderlik tadqiqotlari tushunchasi XX asr o'rtalarida kirib kela boshladi. Gender atamasini 1952-yilda Yangi Zelandiyalik ruhshunos olim Jon Mani o'z ilmiy tadqiqotlarida birinchi qo'llagan. Keyinchalik 1963-yilda Stokgolmda ruhshunoslarning xalqaro anjumanida AQShlik olim Robert Stoller jamiyatda ijtimoiy jinsning o'z-o'zini anglash tushunchalari to'g'risidagi ma'ruzasi orqali gender atamasini ilm ahliga taqdim etdi hamda jinsni biologik va madaniy turlarga bo'lib o'rganishni taklif qildi. R.Stoller, biologik jinsni biologiya va fiziologiya, madaniy jins (gender), ya'ni genderni ruhshunoslik va jamiyatshunoslik sohalari tadqiqot obyekti sifatida o'rganish maqsadga muvofiq deb hisoblagan. Shuningdek, 1972-yilda ingliz sotsiologi Enn Oukli ham "Jins, gender va jamiyat" nomli ilmiy ishida bu termini izohlab o'tgan.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlarning faolligini oshirish, ularning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishi hamda bandligini ta'minlashga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorlik tashabbuslarini yanada qo'llab-quvvatlash borasida qator ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. 1995-yil davlat rahbari tomonidan "Bizning onalarimiz, opa-singillarimiz, ayol va qizlarimizning jamiyatdagi o'rni va maqomini oshirish, ularning mehnat va turmush tarzini yengillashtirish davlatimizning, jamiyatimizning asosiy va ustuvor vazifalaridan iborat bo'lib qolishi kerak" mazmundagi fikrlari istiqbol uchun dasturulamal bo'ldi.

Ayolni e'zozlash, unga ehtirom ko'rsatish o'zbek xalqiga xos oliyanob xususiyatlardan biridir. Shu ma'noda O'zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va mavqeyini mustahkamlash borasida davlat ahamiyatiga molik tarixiy ishlar amalga oshirilmoqda. Zero, jamiyatda siyosiy, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligi va taraqqiyoti ayollarga, yoshlarga, oilaga bo'lgan munosabat va e'tibor bilan bog'liq. Azal-azaldan xotin-qizlarimizga ertangi kun davomchilari bo'lmish kelajak avlodlar ham jisman, ham ma'nan kamolga yetkazuvchi ulug' zot sifatida e'zozlanib kelingan. Shu bois ularga qancha ehtirom ko'rsatsak, shuncha oz. Bugungi kunda Yangi O'zbekistonning yangicha tamoyillari asosida xotin-qizlar masalalariga yanada ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Ularning o'qishi, ishlashi, salomatligini asrash, huquq va erkinliklari hamda oilasi uchun sharoitlar yaxshilanmoqda. Yurtboshimizning "Hozirgi kunda har bir xotin-qiz demokratik jarayonlarning kuzatuvchisi emas, balki faol va tashabbuskor ishtirokchisi bo'lmog'i shart", fikrlari samarasi o'laroq so'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog'lig'ini saqlash,

kasbga o'qitish va bandligini ta'minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, gender tengligini ta'minlash, tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Gender xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi nafaqat shaxsiy va oilaviy darajadagi, balki jamiyatdagi munosabatlarni belgilovchi hamda ular tomonidan belgilanuvchi ijtimoiy model bo'lib, xotin-qizlar va erkaklarning ijtimoiy rollariga muvofiq bajarishlarini ham nazorat qiladi.

Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha maslahat kengashi – gender tenglikni ta'minlash hamda jinsi bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitilishini bartaraf etish maqsadida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha tuzilgan kollegial maslahat organi hisoblanadi. Maslahat kengashining faoliyati qonuniylik, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi, jinsi bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymasligi, ochiqlik va shaffoflik tamoyillari asosida olib boriladi.

2019-yil 2-sentyabrda O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida" hamda "Xotin qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida" qonunlari qabul qilindi. Bu bilan xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini yanada oshirish, ularni kamsitishning barcha shakllariga barham berish, gender tenglikni ta'minlash, ayollarga nisbatan turli tazyiq va zo'ravonliklarni oldini olish holatlari yanada mustahkamlandi, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, onalik, otalik va bolalikni himoya qilish tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning erkaklar bilan teng ravishda ijtimoiy va ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish yuzasidan va hokazo chora-tadbirlar olib borilishi yangi bosqichda boshlandi. Shu qatorda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanishning Beshinchi maqsadi – Gender tenglikni amalga oshirish doirasida O'zbekistonda gender tenglikni ta'minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga oid to'qqizta vazifa ishlab chiqilganini ham ta'kidlash mumkin. U 2030-yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to'liq va samarali ishtirokini ta'minlash va yetakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni yaratish zarurligini o'z ichiga oladi.

Qonunga ko'ra, gender siyosatini amalga oshirish uchun vaqtinchalik tarzda bir jinsdagi xizmatchilar uchun kvotalash organi joriy etilmoqda. Ya'ni har bir davlat korxonasi va tashkilotlarida xotin-qizlar va erkaklar vakilligining mutanosibligi ta'minlanguncha vaqtinchalik jins kvotalari belgilandi. Mutanosiblikka erishgach, kvotalar bekor qilinishi mumkin. Gender tenglik masalasida sohaga oid 25 ta qonunchilik hujjati qabul qilindi.

2021-yil 5-martdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5020 sonli qarori bilan Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tashkil etildi va chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqildi. Xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi ishtirokini kengaytirish borasida qator vazifalar belgilab berildi.

Mamlakatimiz iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlarning faolligini oshirish, bandligini ta'minlashga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorlik tashabbuslarini yanada qo'llab-quvvatlash borasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida Respublika va hududiy xotin-qizlar jamoatchilik kengashlari, har bir mahallada esa "Ayollar maslahat kengashlari"ning faoliyati yo'lga qo'yildi.

Mamlakatimiz tarixida ilk marotaba oila va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasidagi yagona davlat siyosatini amalga oshirish bo'yicha vakolatli davlat boshqaruvi organi – Oila va xotin-

qizlar davlat qo'mitasi va uning hududiy bo'linmalari tashkil etildi. Alohida davlat idorasining tashkil etilishi va unga Hukumat rahbarining o'rinbosari raislik qilishi xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda ularni rozi qilish yo'lidagi ishlarni Yangi O'zbekiston taraqqiyotida zamonaviy yondashuvlar asosida samarali va manzilli amalga oshirish imkonini beradi.

Ayollarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi faolligi, davlat va jamiyat boshqaruvi sohasidagi mavqeyini oshirishda saylov tizimi muhim ahamiyatga ega. 2019-yil 22-dekabr kuni mamlakat parlamenti va mahalliy kengashlarga bo'lib o'tgan saylovlarda Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari tarkibida 32 foizni xotin-qizlar tashkil etdi, bu esa oldingi yillarga nisbatan ancha ko'tarilish bo'lganligidan darak beradi.

Prezident Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: —Mamlakatimiz parlamenti ayol deputatlar soni bo'yicha dunyodagi 190 ta milliy parlament o'rtasida 37-o'ringa ko'tarildi. Holbuki, — shunga e'tibor berishingizni so'rayman — bundan 5 yil avval biz bu borada 128-o'rinda edik. Albatta, ayollarning vakillik organlaridagi bu ko'rsatkichlari avvalgi saylovlardagi raqamlardan ancha yuqori bo'lsa-da, hamon erkaklarning salmog'i yuqoriligicha qolmoqda. Chunki yuqori davlat vakillik organi butun tarmoqning faoliyatini tashkil etish mahoratini talab etgani bois, katta bilim va salohiyat bilan birga ko'p vaqt ham talab etiladi.

Gender munosabatlarda xalqaro standartlarga haqiqiy yaqinlashuvga erishish, eng muhimi, ayollarni jamiyatning barcha jabhalarida faol ishtirok etishi uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash bo'yicha qator oddiy, ammo samarali chora-tadbirlar mavjudligini ta'kidlash mumkin. Mamlakatimizda, kvota tizimining ayollarga yo'naltirilganligining ortib borayotganligini, ayniqsa, oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan voqeliklar, magistraturaga qabul qilingan xotin-qizlarga kontrakt to'lovlarini to'liq davlat tomonidan qoplanishi haqidagi amaliy chora-tadbirlarni yaqqol misol tariqasida keltirish mumkin. Shuningdek, xotin-qizlarning mahalliy darajada va ijroiya hokimiyatida vakilligining oshib borishi, ularning parlament faoliyatidagi faol ishtirokini ham ta'kidlash zarur.

XULOSA. Gender tenglik jamiyat rivojida muhim bo'lgan ijtimoiy munosabatlarda dolzarb ahamiyatga ega ekanligi bugungi kunda yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. 2022-yil 1-martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-81-sonli Farmoni va "Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-146-son qarori imzolandi. Bugun oilada, jamiyatda, ayniqsa, xotin-qizlarning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratilayotgani natijasida ijtimoiy munosabatlarda ham, qonunchilikda ham katta o'zgarishlar amalga oshirilmog'da. O'zbekistonda gender sohasidagi o'zgarishlarning huquqiy va institutsional asoslari yaratildi. Mamlakatda gender siyosatini har jihatdan amalga oshirishda davlat organlari va xotin-qizlar tashkilotlari birgalikda harakat qilib kelmoqda. Respublikamizda xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishda rasmiyatchilikdan aniq sa'y-harakatlarga o'tilganligi, ya'ni xotin-qizlarning jamiyat hayotida, ta'limda shaxsiy rivojlanish strategiyasi ishlab chiqilganligi, xotin-qizlar faoliyatlarini amalga oshirishida va jamiyat hayotini monitoring qilishning barcha bosqichlarida samarali ishtirok eta boshlaganligi fikrimizning yaqqol dalilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "O'zbekiston Respublikasining davlat va ijtimoiy qurilishida xotin-qizlarning rolini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 1995-yil 2-martda qabul qilingan farmon.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Олий Мажлис Сенатнинг йигирманчи ялпи мажлисидаги нутқи// Халқ сўзи, 2019 йил 22 июнь.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2 сентябрдаги —Хотин-

қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги ЎРҚ -561-сон Қонуни// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами 36-сон (900) 2019 йил 9 сентябрь. Биринчи бўлим, 653-модда, 1-бет;

4. Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисидаги ЎРҚ-562-сон Қонун// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами 36-сон (900) 2019 йил 9 сентябрь. Биринчи бўлим, 654-модда, 1-бет.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси биринчи йиғилишдаги нутқи // Халқ сўзи, 2020 йил 21 январ.

6. 2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиқлаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис сенатининг қарори//Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2021 йил 10 июндаги 4/19-1/12-3-сонли хати иловаси

7. Хотin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. <https://lex.uz/docs/5320582>

8. Mo'minova A.R. Tillaboyev M.A. Inson huquqlari. Ayollar huquqlari va erkinligini xalqaro-huquqiy himoya qilish. T. : Adolat. 2013.- B.368. (Mominova A.R. Tillaboyev M.A. Human rights. International legal protection of women's rights and freedom. T. : Justice. 2013.- B.368.)

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 1-martdagi PF-81-son Farmoni // <https://lex.uz/ru/search/>;

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2022-yil 1-martdagi PQ-146-son qarori // <https://lex.uz/ru/docs/5884084>

11. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари. – Тошкент: Ўзбекистон, 4-жилд, 2020.–Б. 406. (Mirziyoev Sh.M. From national revival to national rise. – Tashkent: Uzbekistan, Volume 4, 2020.–B. 406.)

12. Jamoldinova O. R., Baxronova D. K. GENDER: GENDER TENGLIGI TUSHUNCHASI VA SIYOSIY-IJTIMOYIY MUNOSABATLAR //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 7. – С. 477-483. (Jamoldinova O. R., Bakhronova D. K. GENDER: THE CONCEPT OF GENDER EQUALITY AND POLITICAL-SOCIAL RELATIONS //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. - 2022. - T. 2. – no. 7. - S. 477-483.)

13. Кон И.С. Гендерные различия и социальная стратификация. – Москва, 2009. – С. 763-776 (Kon I.S. Gender differences and social stratification. - Moscow, 2009. - S. 763-776)

14. Djasanova S. Jamiyat hayotida xotin-qizlar va ularning ijtimoiy faolligi. T.: "Tafakkur qanoti" 2014. –B.4. (Dzhasanova S. Women and their social activity in public life. T.: «Wing of Thought» 2014. -B.4.)